

Turinys

Laikas ir istorija / 6

Kai ledas dengė Baltijos pakrantes / 8

Kaip atsirado baltai? / 10

Lietuvos vardo paminėjimas / 12

Pavojinga kaimynystė / 14

Lietuvių genties iškilimas / 16

Didysis prūsų sukilimas / 18

Išnykusios baltų gentys / 20

Kaip pasaulį įsivaizdavo baltai? / 24

Ką pasakoja baltų kapavietės? / 26

„Šiaurės auksas“ – gintaras / 28

Piliakalniai ir pilys / 30

Mindaugas – karalius / 32

Kautynės prie Saulės ir Durbės / 34

Gediminas – Lietuvos didysis kunigaikštis / 36

Algirdo ir Kęstučio santarvė / 38

Kodėl Vytautas vadinamas Didžiuoju? / 40

Jogaila ir Vytautas krikštija Lietuvą / 42

Kasdienis gyvenimas senovės Lietuvoje / 44

Žalgirio mūšis / 46

Kuo ypatinga gotika? / 48

Kaip atrodė Vilnius Vytauto laikais? / 50

Įvairių bažnyčių ir tautų Lietuva / 52

Ištikimieji kariai – totoriai ir karaimai / 54

Jeruzalė Šiaurėje / 56

Miestai / 58

Reformacija / 60

Renesansas / 62

Kada Lietuvoje atsirado mokyklos? / 64

Steponas Batoras / 66

Vilniaus „Motina maitintoja“ / 68

Lietuvos herbai / 70

Vienas kūnas, viena galva: Liublino unija / 72

„Bajorų respublika“ / 74

Zigmanto ir Barboros meilė / 76

17 a. Lietuvos ir Lenkijos valdovai / 78

Dviejų Karolių mūšis / 80

Priešų tvanas / 82

Lietuvą valdo saksai / 84

Ligos ir jų gydymas / 86

Barokiniai stebuklai / 88

Vaikai – maži suaugusieji / 90

Mažoji Lietuva / 92

Kristijonas Donelaitis / 94

Šviesa sklaido tamsybes? / 96

Kuo svarbi Gegužės trečiosios konstitucija? / 98

Trys Lenkijos ir Lietuvos padalijimai / 100

Tado Kosciuškos sukilimas / 102

Muziejus ažuolo dreveje? / 104

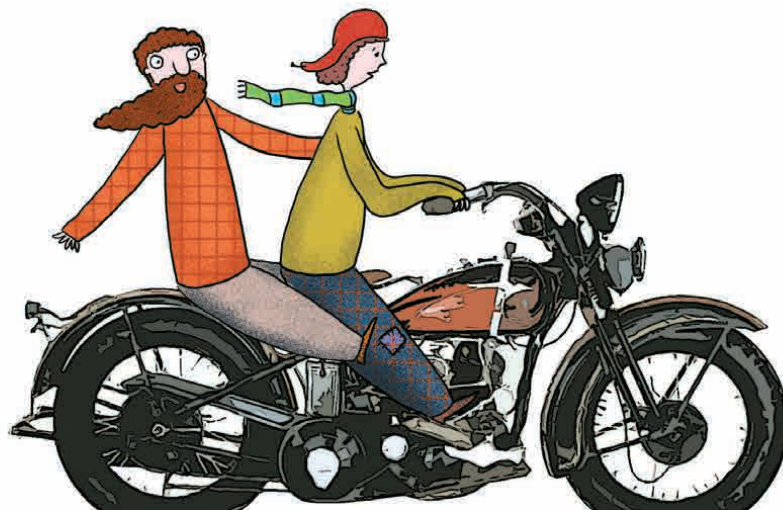

- Kuo svarbūs romantikai? / 106
- 1831 metų sukilimas / 108
- Pirmieji Lietuvos fotografai / 110
- 1863 metų sukilimas / 112
- Kuo svarbūs Lietuvai knygnešiai? / 114
- Jonas Basanavičius – susvajojęs laisvą Lietuvą / 116
- Bitė, Ragana, Pelėdos ir Žemaitė / 118
- Čiurlionis tapė muziką / 120
- Dievdirbystė / 122
- Pirmasis pasaulinis karas ir Lietuva / 124
- Pagaliau nepriklausomybė! / 126
- Kovos dėl laisvės / 128
- Nepriklausoma Lietuva / 130
- Tarpukario Lietuvos prezidentai / 134

- Eldorado šalies paieškos / 136
- Dariaus ir Girėno skrydis / 138
- 1940-ieji: Lietuvos okupacija / 140
- Holokaustas / 142
- Pasaulio tautų teisuoliai / 144
- Partizanų karas su sovietais / 146
- Žymieji Lietuvos partizanų vadai / 148
- Lietuvos gyventojų tremtis / 150
- Lietuva sovietų gniaužtuose / 152
- Neginkluotas pasipriešinimas sovietams / 154
- Lietuvos jaunimas sovietmečiu / 156
- „Žalgirio“ vyrai / 158
- Lietuvos atgimimas ir... nepriklausomybė! / 160
- 1991-ieji: kovos už laisvę metai / 162
- Kas pasikeitė Lietuvoje po 1990 m. kovo 11 d.? / 164
- Keturios Lietuvos šimtmečio dovanos / 166
- Kodėl svarbu žinoti istoriją? / 168
- Lietuva šiandien / 170

8 Kai ledas dengė Baltijos pakrantes

Toks Lietuvos paviršius, koks yra šiandien, susidarė dėl ledynų judėjimo. Maždaug prieš 20 000 metų slinkdami jie išgraužė slėnius, daubas, sustūmė kalvas, atrideno akmenų. Ledynams judant, susiformavo upių vagos. Jie per Lietuvą slinko tris kartus. Ledynams pasitraukus, pamažu susidarė sąlygos gyventi žmonėms.

400 metų!

Paskutinis ledynas dabartinės Lietuvos teritorija judėjo apie 400 metų. Kai jis pasitraukė, pradėjo augti nedideli beržai, krūmai, karklai. Orams labiau atšilus (temperatūra tada buvo 6 laipsniais žemesnė nei dabar), pradėjo dygti samanos, plisti pušiniai spygliuočiai.

Mamutai

Traukiantis ledynams į Lietuvos teritoriją atklydo mamutų. Tai buvo iki 3,5 m ūgio žvėrys su 3 m ilgio iltimis. Jie išnyko prieš maždaug 10 000 metų, kaip manoma, dėl klimato atšilimo. Vieno jų griaučius galima pamatyti Kauno zoologijos muziejuje.

...ir pagaliau žmogus

Paskui mamutus atsekė šiaurės elnių, vilkų, briedžių, stumbrų, meškų, šernų, kiškių, o paskui juos klajoklių žmonių būriai. Jie apsigyvendavo prie upių ir ežerų palapinėse, dengtose kailiais ir medžio tošimi. Vienoje vietoje šie žmonės apsistodavo trumpai, nes turėjo nuolat klajoti ir ieškoti medžiojamųjų gyvūnų.

Bendruomenė

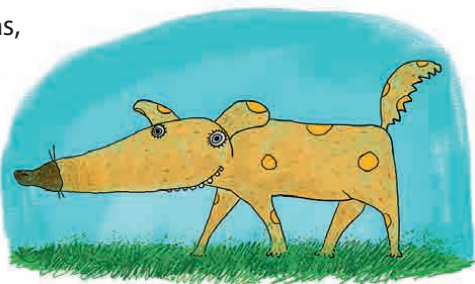
Gyvendami po vieną žmonės rūšiomis gamtos sąlygomis nebūtų išlikę. Todėl jie būrėsi į grupes. Keletas giminingų šeimų sudarė vadinamąją giminingą bendruomenę. Visi jos nariai buvo giminės. Bendruomenei vadovavo vadai ir žyniai.

Koks gyvūnas buvo prisijaukintas pirmas?

Akmens amžiaus žmogus pirmiausia prisijaukino šunį, kaip manoma, kilusį iš vilko. Lietuvos gyventojai šunis augino jau 8–5 tūkst. pr. Kr. Panašiu metu pradėta jaukintis ir kitus gyvūnus:

galvijus, avis, ožkas,
kiek vėliau kiaules
ir arklius.

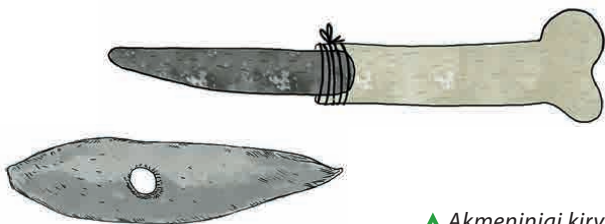
IDOMU...

Žmonės Lietuvoje gyveno
jau 12 tūkst. pr. Kr.

Kodėl „akmens“ amžius?

Akmens amžius – seniausias ir ilgiausias žmonių gyvenimo laikotarpis. Jis taip vadinamas todėl, kad pagrindiniai darbo įrankiai buvo gaminami iš akmens, taip pat iš medžio ir kaulo. Akmens amžius Lietuvos teritorijoje truko nuo 11 tūkst. pr. Kr. iki 2 tūkst. pr. Kr. Jį archeologai (jie tyrinėja senų laikų kultūrą iš iškasenų, senienų) skirsto į senąjį (paleolitas), vidurinį (mezolitas) ir naująjį (neolitas) akmens amžius.

▲ Akmeniniai kirviai

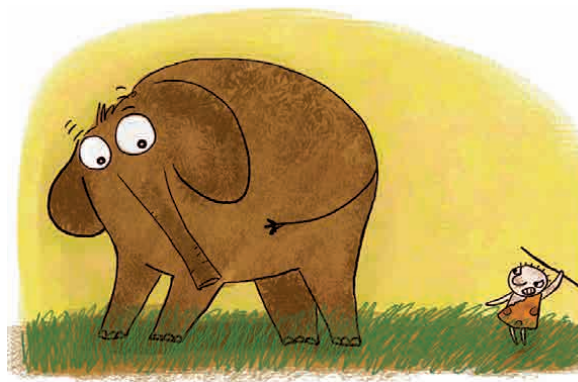
...dabartinė Baltijos jūra susidarė prieš 13 000 metų. Bet ilgą laiką ji buvo ne jūra, o ežeras. Mokslininkai jį vadina Anciliumi (pagal moliusko *Ancylus fluviatilis* pavadinimą).

Žemdirbystės pradžia

Žemę akmens amžiaus žmogus pradėjo dirbti 3 tūkst. pr. Kr. To meto žemdirbystė yra vadinama lydimine. Lydimas – tai miško plotas, paruoštas augalams sodinti. Nukirsti medžiai būdavo sudeginami ir gautais pelenais patręšiama dirva. Kai žemė jau nebeduodavo vaisių, žmonės ją palikdavo. Atsiradus žemdirbystei, žmonės nustojo klajoti ir pradėjo gyventi sėsliai, nes jau galėjo užsiauginti maisto.

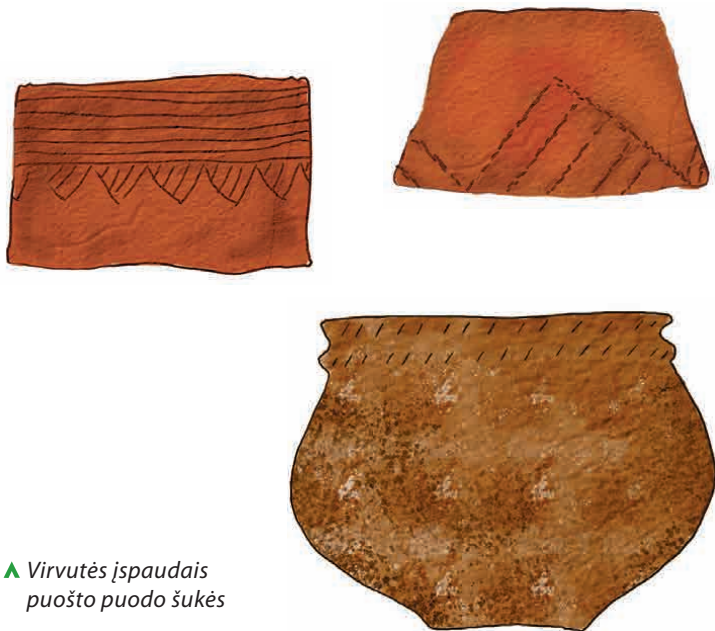
Svarbiausia – išgyventi

Pagrindinis akmens amžiaus žmonių tikslas buvo išgyventi. Todėl jie nepaliaujamai ieškodavo maisto: rinkdavo miško gėrybes, žuvaudavo, medžiodavo, rūpindavosi apdaru. Medžioklė tada buvo visos bendruomenės reikalas. Uogas, vaisius, grybus, augalų šaknis bendruomenės nariai kaupdavo kaip maisto atsargas.

Kaip atsirado baltai?

Nuo Baltijos jūros iki Dniepro upės aukštupio archeologai aptinka daug panašių upių ir vietovardžių pavadinimų. Dėl to manoma, kad ten gyveno tos pačios kultūros žmonės. Kilo klausimas, kaip juos pavadinti, kokioms gentims priskirti. 1845 m. vokiečių kalbininkas profesorius Ferdinandas Neselmanas pasiūlė tas gentis vadinti baltais.

▲ Virvutės įspaudais puošto puodo šukės

Kada ir kaip atsirado baltai?

Teigiama, kad baltai atsirado maždaug 3 tūkst. pr. Kr. Į Baltijos šalių teritoriją 3–2 tūkst. pr. Kr. atsikėlė **virvelinės keramikos** kultūros žmonės, kurie buvo **indoeuropiečiai**. Jie susiliejo su vietiniais gyventojais. Susidarė Pamarių **kultūra**. Šios kultūros žmonės jau laikomi baltais. Vėliau ėmė formuotis atskiros baltų gentys.

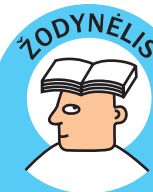

AR ŽINAI, KAD...

...prieš keletą tūkstančių metų baltų gyvenamos žemės siekė dabartinę Rusijos sostinę Maskvą. Vėliau baltų teritorija rytuose nuolat mažėjo, nes į ją skverbėsi slavų gentys.

Dėl ko atsirado skirtumų tarp genčių?

Senovėje kraštovaizdžio būta kitokio negu dabar. Visur dunksojo girios, plytėjo pelkės. Susisiekimas buvo labai sudėtingas, tad gentys gyveno nedaug težinodamos viena apie kitą ir kalbėjo skirtingomis kalbomis. Nevienodi buvo ir jų papročiai.

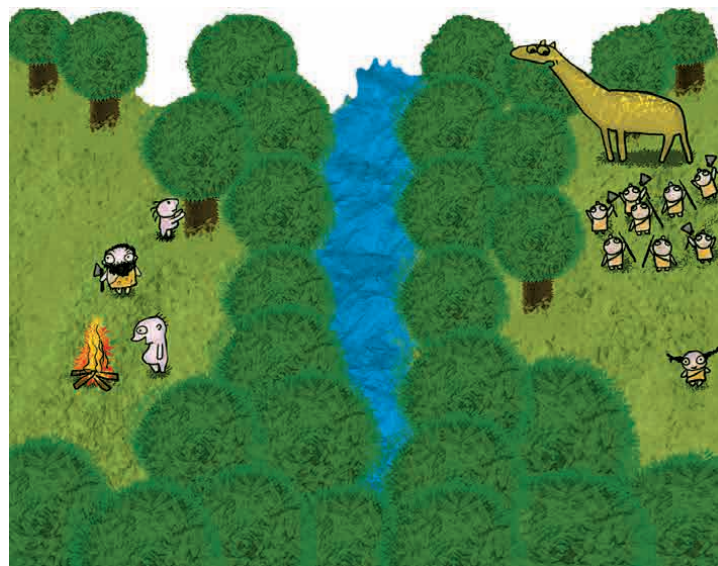
ŽODYNĖLIS

Indoeuropiečiai – gyvulių augintojų, klajoklių gentys, įsiveržusios į Europą. Jos atkeliavo nuo Juodosios jūros.

Kultūra – kokiai nors žmonių grupei būdingos savybės, panašus elgesys, pasaulėžiūra, įrankiai, papuošalai ir kt.

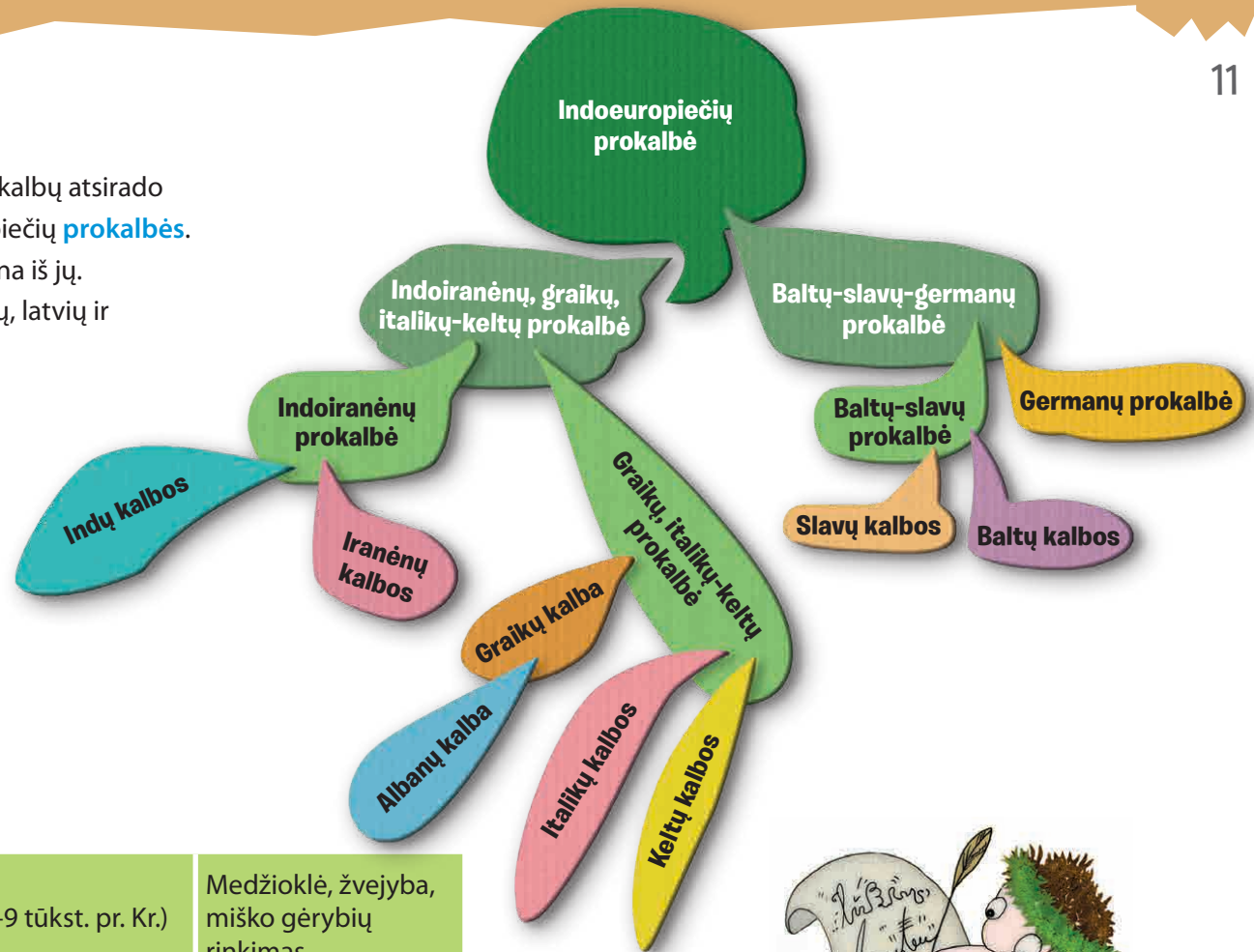
Prokalbė – kalba, iš kurios randasi kitos kalbos.

Virvelinė keramika – virvelių įspaudais puošti moliniai puodai.

Baltų kalbos

Daugelis Europos tautų kalbų atsirado iš labai senos indoeuropiečių **prokalbės**. Baltų prokalbė buvo viena iš jų. Iš jos išsirutuliojo lietuvių, latvių ir prūsų kalbos.

Priešistoriniai laikai

Senasis akmens amžius	(11–9 tūkst. pr. Kr.)	Medžioklė, žvejyba, miško gėrybių rinkimas
Vidurinis akmens amžius	(8–5 tūkst. pr. Kr.)	Medžioklė, žvejyba, miško gėrybių rinkimas
Naujasis akmens amžius	(5–2 tūkst. pr. Kr.)	Medžioklė, žvejyba, žemdirbystė
Bronzos amžius	(2–1 tūkst. pr. Kr.)	Žemdirbystė, gyvulininkystė
Geležies amžius	(500 m. pr. Kr. – 1236 m.)	Gyvulininkystė, žemdirbystė

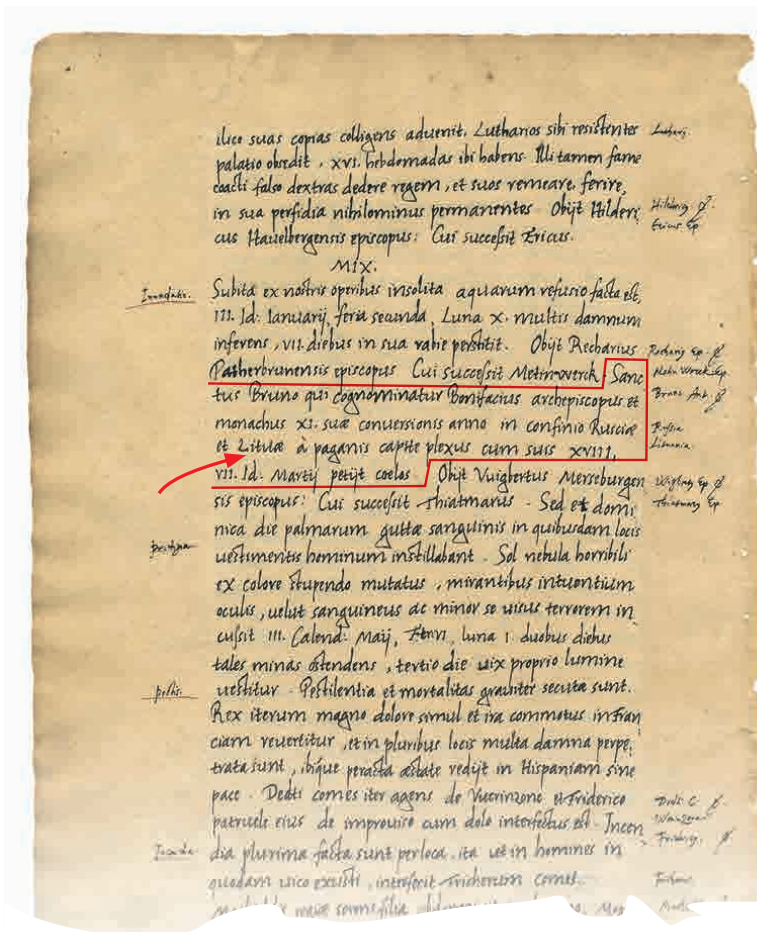

Tacitas mini aisčius

Romėnų istorikas Tacitas 98 m. baltus ir jų kaimynus ugrofinus pavadino aisčių vardu. Tai pirmasis mūsų protėvių paminėjimas: „Dešiniajame savo krante Svebų jūra skalauja aisčių gentis <...>. Jie garbina dievų motiną. Kaip savo tikėjimo ženklą, nešioja šernų statulėles, kurios atstoja ginklus ir gina nuo visko, deivės garbintoją apsaugo net ir priešų maišaty <...>.“

Lietuvos vardo paminėjimas

1009 m. pradžioje Kvedlinburgo moterų vienuolyną Saksonijoje pasiekė žinia apie misionieriaus Šv. Brunono (974–1009) žūtį. Šis įvykis buvo įrašytas į vienuolyno kroniką – Kvedlinburgo analus. Mums svarbu tai, kad šiame įrašė lotynų kalba pirmą kartą istorijoje paminėtas Lietuvos vardas – Šv. Brunonas buvo nužudytas kaip tik Lietuvos ir Prūsijos pasienyje.

▲ Kvedlinburgo analai, kuriuose pirmą kartą paminėta Lietuva (Litua)

IDOMU...

Iš kur kilęs Lietuvos vardas, ne visai aišku.

Dažniausiai jis siejamas su upių pavadinimais Lietava, arba Lietauka, – dešiniuoju Neries inta-ku. Tai neilga, apie 11 kilometrų upė netoli Kernavės. Metams bėgant, šiuo pavadinimu pradėta vadinti ir žemė greta jos.

Kas rašyta analuose apie Lietuvą?

Įrašas Kvedlinburgo analuose skambėjo taip: „Šventasis Brunonas, dar vadinamas Bonifacijumi, arkivyskupas ir vienuolis, vienuoliktaisiais savo atsivertimo metais Rusios ir Lietuvos (rašyta „Litua“) pasienyje **pagonių** nukirsdintas <...> su aštuoniolika saviškių nukeliavo į dangų.“

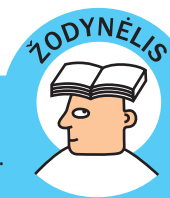
Šv. Brunonas – misionierius

Brunonas Kverfurtietis gimė saksų didikų šeimoje. Buvo įšventintas į kunigus, vėliau tapo vienuoliu ir nusprendė tapti misionieriumi pagonių žemėse. Būdamas Lenkijoje ir Rusios žemėse sužinojo apie iki tol Vakarų Europoje neži- notą žemę Lietuvą ir nusprendė ją apkrikštyti.

Šv. Brunono mirtis

1009 m. Brunonas iš lenkų žemių patraukė Prūsijos link. Keliaudamas sutiko tris šimtus karių turėjusį baltų genties vadą Netimerą, ir jis, kaip pasakojama, su- tikęs pasikrikštyti. Bet kai Netimeras išvyko, jo brolis Zebedenas nužudė Brunoną ir jo palydovus.

Analai – kronika.

Kronika – svarbiausių istorinių įvykių surašymas.

Misionierius – dvasininkas, skleidžiantis krikščionybės žinią.

Pagony – taip krikščionys vadindavo nekrikščioniško tikėjimo žmones.

Saksonija – viena iš Vokietijos žemių.

▼ *Kvedlinburgo pilis, 16–17 a., Vokietija*

Šv. Brunono bandymas

Pasakojama, kad Netimeras liepęs šv. Brunonui žengti į ugnį ir sakęs priimsi są krikštą, jeigu šv. Brunonas nesudegs. Pašventinęs ugnį, šv. Brunonas žengė į ją, o po kurio laiko išėjo gyvas ir sveikas. Taigi Netimeras sutiko apsikrikštyti.

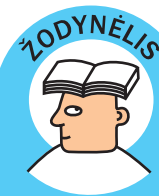

Pavojinga kaimynystė

Nors Jėzus Kristus skelbė taikos ir meilės religiją, jo vardas dažnai vartotas turint piktų kėslų. 13 a. pradžioje Lietuvos kaimynystėje įsikūrė Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinais, kurių tikslas buvo ne tik skleisti krikščionybę, bet ir užkariauti kuo daugiau baltų žemių. Tai jiems išties pavyko. Nepasisekė įveikti tik Lietuvos.

Ordino ir Lietuvos pils 14 a.

- Lietuvių medinės pils
- Kryžiuočių pils
- Lietuvių mūrinės pils

Kryžiaus žygis – krikščionių karo žygis prieš kito tikėjimo žmones.

Ordinas – karinė katalikų vienuolių draugija.

Popiežius – Katalikų Bažnyčios vadovas.

Riteriai – kilmingi kariai.

Kalavijuočiai

1202 m. Dauguvos upės žiotyse (dab. Latvija), užkariautose lyvių žemėse, įsikūrė Kalavijuočių **ordinas**. Kalavijuočiai pamažu nukariavo lyvių, latvių, estų, kuršių gentis ir jų žemėse sukūrė savo valstybę. Šio ordino nariai gobėsi baltais apsiaustais su raudonu kryžiumi ir kalaviju.

➤ Kryžiuočių ordino didžiojo magistro Vinricho fon Kniprodės statula Marienburgo pilyje (Lenkija)

Kryžiuočiai

Kryžiuočių, arba Vokiečių, ordino **riteriai** puošėsi baltais apsiaustais su juodu kryžiumi. Jų ordinas įsikūrė 1230 m. pietiniame baltų žemių pakraštyje (dab. Lenkija). Čia juos pasikvietė lenkų kunigaikštis prašydamas padėti apsiginti nuo prūsų. Prūsus nugalėję kryžiuočiai pradėjo kovas su Lietuva. Žūtbutinė Kryžiuočių ordino ir lietuvių kova truko 200 metų.

▲ *Livonijos ordino riteris, 13 a.* ▲ *Vokiečių ordino riteris, 13 a.*

Ordinų likimas

Po pralaimėto Saulės mūšio (žr. p. 34) žemaičiams Kalavijuočių ordinas tapo Kryžiuočių (Vokiečių) ordino dalimi ir imtas vadinti Livonijos ordinu. Kryžiuočių ordinas gyvavo toliau, ir 16 a. virto Prūsijos valstybe. Nusilpusią Livoniją pasidalijo Lietuva ir Švedija.

▼ *Marienburgo pilis, 13 a., Lenkija*

Didžiausia viduramžių pilis

Kryžiuočių ordino sostinė buvo didžiausia to meto Europoje iš plytų pastatyta Marienburgo pilis (dab. Malborkas, Lenkija). Joje su kitais ordino riteriais gyveno aukščiausias ordino pareigūnas – didysis magistras. Iš šios pilies buvo planuojami žygiai į Lietuvą, joje buvo kalinamas Lietuvos didysis kunigaikštis Kęstutis.

Mėmelis

Abiejų ordinų žemes skyrė niekaip nenukariaujama Žemaitija. 13–14 a. jie nuolat siekė susijungti, kad būtų patogiau pulti Lietuvą. 1252 m. prie Danės upės žiočių jie pastatė tvirtą Mėmelburgo (Mėmelis – suvokietintas Nemuno vardas) pilį. 15 a. jau aptinkamas ir Klaipėdos (Caloypede) pavadinimas.

Kryžiaus žygiai į Lietuvą

1236 m. **popiežius** paskelbė pirmąjį **kryžiaus žygį** į Lietuvą. Tačiau jis baigėsi nesėkme: Saulės mūšyje (prie dab. Šiaulių) kalavijuočius įveikė žemaičiai. 1260 m. prie Durbės (dab. Lenkija) ežero jie dar kartą sumušė ordino pajėgas (žr. p. 34–35).

